

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICIILE CASEI ȘCOALELOR

DE

N. IORGA

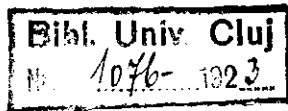
CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

BUCUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1915

SUMARIUL :

I. *N. Iorga* : Note despre vechea Bucovina.

II. DOCUMENTE: Publicate de *N. I.* : Un act din arhivele Colomeii. — Un act despre casa poșlinei. — O chitanță a lui M. Kogălniceanu ca editor al Cronicelor. — Un Moldovean la București în 1840.

III. DĂRI DE SEAMĂ: *Dr. E Schwarzfeld*, Din istoria Evreilor: Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova. — *Eugeniu E. Vincler*, Institutul Academic (1866-1879), Institutele Unite (1879-1907) din Iași, Album. — *Adrian Boca*, Rușii în munții românești ai Bucovinei.

Manuscrisurile se trimet d-lui N. Iorga, Vălenii-de-Munte (Prahova).

Administrația: Vălenii-de-Munte, Tipografia
„Neamul Românesc“.

Un n-r 30 de bani; abonamentul anual 3.50;
pentru străinătate 50 de bani n-rul; abonamentul 6 lei.

Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le recomandă se poate reține gratuit, după dorință, anunțul pe copertă.

Pentru studenți, prețul în jumătate, direct de la administrație.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ, SUPT AUSPICILE CASEI ȘCOALELOR, de N. IORGA

Note despre vechea Bucovină.

În ce s'a scris acumă despre Bucovina 'n momentul anexării s'a trecut cu vederea mărturia, totuși foarte importantă, a lui Sulzer, în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, I (Viena 1781), capitolul I, § 4.

La paginile 428-9, scriitorul german, care trăise la noi timp îndelungat după tratatul de la Chiuciuc-Cainargi, dă aceste cifre, de cea mai mare importanță, după știri exacte și după „o, descriere pe care am căpătat-o de curînd din această țară“ („eine Beschreibung die ich von diesem Lande unlängst erhalten halbe“. Cf. „die beyde weitläuftigen Nachrichten die ich von der Bukowina besitze“; p. 436).

După cea d'întăiu: 253 „de sate, orașe și tîrguri“, 32 de mănăstiri, 18 boieri, 119 „nobilî mai micî“ („mittlere Edelleute“), 154 mazili „sau nobilî micî“ („geringe Edelleute“), 433 preoți, 439 călugări, 87 călugărițe, 51 „umblători“ („Umblatoren oder Briefträger“), 26 Arnăuți „oder Scharwächter zu Pferd“, 104 barani și panțiri, cei d'întăiu aprozi de judecătorie, ceilalți călărași („Barams und Banziers oder Gerichtsdienner und Ueberreuter“), 7 Curteni („Hofdiener“), 97 călărași („Kaleraschen oder reitende Bothen“), 51 negustori, 58 Armeni, 526 familii evreiești vechi („alte judische Familien“), 294 Țiganî vagabonzi, 13.051 „familii de țerani“ (*Bauernfamilien*). Total: 15.515 familii, aproape 70.000 de oameni.

După a doua, numai 113 negustori, 111 Armeni, 870 Evrei și 19.026 familii țeranești. Se explică deosebirea prin aceea că frica de a fi supuși la legi prea stricte a îndemnat pe preoți și nobilî să plece.

În ce privește Cernăuți, Sulzer (p. 429) afirmă că „Germanii și Evreii“ îi zic: Tschernowitz, Rusneii: Cernovțe, iar Cernăuți e numele „auf walachisch, oder moldauisch“. La ce știm despre cîrmuirea orașului prin staroste se adaugă, după Cantemir,

că autoritatea Marelui-Spătar se exercita asupra acestui loc de graniță. În oraș n'a observat decît „einige sehr schöne Judenweiber“, „cîteva Evreice foarte frumoase“.

La Suceava, află 17 biserici, „parte cu totul ruinate, parte de restabilit numai cu puține cheltuieli“, iar patru „în stare bună“: „una grecească (*sic*), alta armenească și două românești“. Cato­licii ar fi avut, din cele dărfimate, „una, dacă nu mai multe“ (p. 480). „Pivniți și bolți supt pămînt se află oriunde s'ar pune sapa“ („das Grabscheid ansetzt“; *ibid.*). Se pomeneste și cetatea, tăgăduindu-i, după o Istorie a Genovei din 1622, originea ita­liană, pe care a găsit-o în cronică: „Pe un deluleț lingă oraș stau două castele masive, clădite alături, pe jumătate ruinate, pe care le-ar fi clădit Genovesii“ („auf einem kleinen Hügel nahe an der Stadt stehen zwey nebeneinander gebaute, halb verfallene, sehr massive Schlösser, so die Genueser erbaut haben sollen“). *Existau și resturile Curții*: „Nu departe de aceste castele sint ră­mășițele residenței celei vechi a Domnilor, mare și puternic zidită“ („nicht weit von diesen Schlössern stehen die Ueberbleibsel der grossen und stark gebauten alten fürstlichen Residenz“; p. 431). Armenii au case „destul de bine zidite“. Cele 16.000 de case de care vorbește Cantemir s'au făcut una cu pămîntul.

Pasagiul lui Cantemir se află în *Descriptio Moldaviae*, ediția Academiei Romîne, pp. 17-8. Și acolo se spune că după mutarea Domniei acele case au căzut în ruină (cf. mărturia din 1761, Iorga, *Documente Callimachi*, I, p. 445: „fiind tîrgul acesta mai înainte multă sumă de ani pustii și fără de lăcuință ome­nească, numai jăreștile, de la o vreme încoace, cu mila fericților întru pomenire a trecuților Domni ce au fost după vreme, au început a să aduna câte un om, doi; și, cine unde i s'au părut, au început a-ș face casă de lăcuință, cari, cu milă domniască cuprinzându-să din vreme în vreme și din ză în ză, au mers în spre sporirea și adăogirea“). Cu privire la stemele pe care, la sfîrșitul capitolului IV, le citează Cantemir—v. și Nicolae Costin *Letopisișe*, I, p. 56—ca aflîndu-se în „ziduri“ una, și „în temelia turnurilor“ alta (pp. 22-3), și din care cea d'întăi are pe o piatră șapte turnuri cu coroana „imperială“, iar a doua „doi pești sol­zoși cu capetele în jos și cu cozile întoarse în sus“, încunjurînd un cap de zimbru cu steaua cu șese raze, avem a face, la piatra de la turn, cu stema Ardealului impusă de Sigismund Báthory

în zilele „vasalului“ său Ștefan Răzvan, iar dincolo cu o stemă moldovenească din veacul al XV-lea, asemenea cu accia care se găsește pe discurile de smalt ale epocii lui Ștefan-cel-Mare.

Rădăuțului, cu toată însemnarea lui Cantemir, Sulzer nu-l poate afla rostul; dar la Vama a fost și a văzut „stîlpul lui Vodă“, a cărui stare decăzută o deplînge: „păcat că felul de piatră întrebuintat la aceasta e prea moale și astăzi stricat de intemperii (*verwittert*), așa încît acuma se mai poate ceti numai puțin“; de aceea i se și pare că două laturi sînt scrise grecește, și românește numai două.

Siretiul îi amintește episcopia catolică străveche, Vijnița și Sadagura sînt puse în legătură cu ultima ocupație rusească; nu se uită fabrica de postav de la Filipeni, a lui Grigore-Vodă Ghica, cu meșteri nemți. Ba Sulzer caută și locul satului Cuciurol-Mare și al Cozminului, cu vechea biruință.

Acestea toate le spune el pentru a da de lucru „amatorilor germani de istorie și antichități, cari-și au acum sălașul în Bucovina“ (p. 434).

Se dă și o întinsă hartă, care ar merita să fie retipărită. Ea e o reproducere, de sigur, a hărții oficiale ce i s'a comunicat.

Dar Sulzer era să ni dea pentru Bucovina mult mai mult: însăși istoria anexării, care nu se păstrează însă în manuscriptul său de la Brașov (copie la Academia Română, făcută, acum 15 ani, după intervenția mea).

Știri de aiurea, în no. viitor.

N. Iorga.

DOCUMENTE.

Un act din arhivele Colomeii.

C. 1580.

Cives Kolomisczi către regele Ștefan. „Nos, cives Kolomiczki, humillimi subditi Maiestatis Vestre ipsis finibus Valachorum expositi“, cer o scutire de dările nouă. „Decreto iustissimo olim eiusdem Regiae Maiestatis [Sigismundi Augusti] liberi ab omnibus tributis effecti sumus, eo respectu quod finibus Valachorum et Scytarum finitimi simus et sale (?) sylvisque quibusvis ad id percommodis careamus.“

(Cracovia, Bibliotheca Czartoryski, ms. 1659, fol. 371.)

Un act despre casa poșlinei.

Casa poșlinei.

Dumnealui Gîanicole (sic), de aici din Eș, avînd a trece pe la margine Mamor[n]ița trei sute douăzeci boi, au plătit aice poșlina: care boi avînd a-i trece piste hotar, în Austria, pe la Mamornița, vor ave slobodă voi a trece piste hotar, fără a să supăra de cătră poșlinari întru cât de puțan. Iar poșjvolenia ačasta, după ce vor trece boii, adiverindu-să de căre poșlinari, să o triimată îndată la casă.

1831, Iuli 10.

(Iscălitura.)

Iar leul răsuri să va lua acolo.

Trecut :

Cerchez.

(Pecete cu un fel de ancoră și ramuri de laur.)

(V-o:) La 16 August au trimis trei sute douăzeci boi dumnealui Hagi-Nicola după cuprindere poșjvolenii aceștii. 831, August 16.

(Două iscălituri; una evreiască.)

(Colecția d-lui Gh. Sion.)

BCU Cluj / Central * * University Library Cluj

O chitanță a lui M. Kogălniceanu ca editor al Cronicelor.

De la d. Spătar Antohi Sion am primit un litopiseș cu o copie a anaforalei pentru stricarea vecinilor, pre care cu cea mai mare recunoștință i le voi întoarce înapoi.

10 Iunie 1840.

M. Kogălniceanu.

(Colecția d-lui Gh. Sion.)

* * *

Un Moldovean la București în 1840.

1840, Octomorie 23, București.

Sărutū cinstitū mīna dumitali. Mai întāi cercetezū pentru întregimea stārīi sārātātīi dumneavoastrā, cum sā aflā, ca, aflīndu-sā precumū dv. poștișī, și eū dorescū, sā laudū svīntū numīle Īnpārātulūi cerescū. Noi, slavā Svīntulūi, sārātōșī sīntemū venișī în Bucureștī di Dumīnicā sara. Pi boerī ministrii nu i-amū gāsītū, fīndū dușī cu Īnnālțimea piste Oltū, dar sā așteaptā vinirea dumnealorū pe Sāmbātā. Am luoat doī odāi cu chirī pe Podu-de Lutū, la no. 254, căci la hanū era piiri (= peire). N'amū mai priimītū de la d[-ta] nici unū rāspunsū pe celī ce amū zisū. Coccoane, īnștīiņazi-mā, dar fără īntīrzieri, ca sā ștīū ce sā facū, mai alesū pentru mārāstirea Ber-

zuntul, Ocna și Florești, cu ce preț sîntă acum date, precum și pentru alte mănăstiri ce veți socoti și păr la cîtă ași pută da, ca să nu pătînescă ca cu mașina. Bună prieteșugă amă legată cu mulți.

Cc. Marghioritii sărută mînile. Pe Tița și pe Hîni (sic!) dulce îi sărută, asămînea și pe cielalți nepoși ... Mă rogă pe Alexa să dea jalubă pentru bani, căci poate trebuința să-mi cei a mă depărta și de aice, după înprejurările ce amă, dar cheltuiala mă smereste, căci fără cheltuială nimic nu să faci, și prilejul mă ajută, dacă și soarta mai s'ar nimeri a mă ajuta.

Și rogă pe Împăratulă cerescă a vă păzi întru toată întregimea sănătății și întru toate precum doriți, și a ne întîlni sănătoși.

Iară eă cu totu respectulă mă însemneză ală dumilorvoastre celă mititelă frate și supusă slugă.

(Colecția d-lui Gh. Sion.)

Toaderă Sionă Serdaru.

(Publicate de N. I.)

DĂRI DE SEAMĂ.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dr. E. Schwarzfeld, *Din istoria Evreilor: împopulară, reîmpopulară și întemeiarea țărgurilor și a țărgușoarelor în Moldova, București 1894.*

Titlul e puțin cam tendențios. E vorba, de fapt, de întemeiarea, și cu o populație evreiască, atrasă în mare parte de peste hotare, a țărgușoarelor în care unii boieri lacomi de câștig, sași și mănăstiri, au prefăcut anume din vechile lor sate așezate lângă graniță ori la puncte prielnice, în epoca ultimelor Domnii fanariote (de pe la 1780 : Burdujeni ; „Analele Academiei Române“ pe 1915, Iorga, „Cîteva știri“) și a Regulamentului Organic (până pe la 1850).

De aceia se putea înlătura partea de la început, neadmisibilă, cu teoria că țerile noastre au fost „la început mai de tot pustie“ (sic)—decî, după ce „pustiul“ Ungurilor ne-a scos din Ardeal, iată alt „pustiū“ care ne scoate, bieții de noi, și din aceste vetre de dincoace de Carpați ! — și că apoi au mai fost „pustiite“ de toți năvălitorii, iar la urmă de „elementele naturii“, de „lăcuste“ și de „ciumă“, așa încît vechea Romănie românească s'ar fi dus, lăsînd loc unei Romăni nouă, de colonizare, în care, firește, toți au aceleași drepturi.

Ne vom mulțămi să obiectăm : a) o răpezițiune de organizare

ce presupune vînjoșia populației; b) o valoare militară imposibilă fără miile de țeranî vitejî ; c) marele număr de sate care se constată peste tot cuprinsul țerii în vechile acte, de exemplu în *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, de curînd tipărite de d. I. Bogdan ; d) puțința unei bogate emigrații în Galiția, până la capătul nordic al Carpaților. Iar, în ce privește efectul pustiitor al năvălirilor, amintim deseale dovezi documentare ce am adus că ele se făceau *pe anume drumuri*, bine știute și din apropierea căroră populația s'a retras totdeauna. D. Schwartzfeld vorbește și de abuzurile fiscale datorite Cîrmuirii, de „ciuma morală: Vodă cu sateliții lui, cu boierii și cu dregătorii hrăpăreți“, — aspră osîndire a unui trecut în care prin Vodă și boierii ni-am păstrat legea, limba, țara și, de fapt, extorsionile aparțin *unei părți* numai din epoca „fanariotă“, iar condica lui Constantin Mavrocordat (*Studii și documente*, VI) ni arată că și atunci „Vodă“ nu era „ciuma morală“, ci un biet om trăind în grele împrejurări, care făcea tot ce-l era prin puțință unui suflet bun și unei conștiințe drepte pentru a mulțami și pe Turcii cari cereau și pe contribuabilii cari n'aveau.

Instituția „sloboziilor“ se explică, nu prin despoporare, ci prin tendința, care se observă și în Prusia lui Frederic al II-lea, de sigur o țară bine locuită, de a spori încă baza omenească a impozitelor, în acel vechi regim social și politic care însemna *protutindenii* munca celui mai mic pentru huzurul și petrecerile celui mai mare. Mai departe, sloboziile se întemeiau numai cu țeranî, și numai cu țeranî creștini (de obicei Slavî, Rutenî, Cazaci, Bulgari, Sîrbi, rar și Greci ; une ori Romîni din cellalt Principat) ; a spune că se puteau aduce oameni „de orice lege, de orice limbă, de orice credință“ (dar ce alta e legea ?) (p. 5), deci și „catolici, protestanți, luterani, calvini, evrei și păgîni“ (! !), e o țesă interesată, al cărei adevăr nu se va putea dovedi niciodată, chiar dacă e vorba, de altfel, de... țeranî evrei „mărgeniți la număr“. D. Schwarzfeld recunoaște că e vorba de circiumari isoლაți, dar aceștia nu intrau nici în hrisov, nici în definiția legală a sloboziilor, neavînd nici situația fiscală prevăzută în actele de colonizare.

Cînd e vorba de „popularea și reîmpopularea orașelor“, găsim o teorie tot așa de falsă (p. 6 și urm.). Domnii au găsit orașele întemeiate, cu străini de lege creștină : acesta e adevărul. *Tirguri*, tot cu creștini, s'au făcut lîngă episcopii, lîngă Scaunele

de Domnie, lângă cetăți, lângă vămi și lângă mănăstiri,—la noi ca și oriunde. Acestea n'au fost „populate și reîmpopulate“ prin chemarea străinilor de către Domn, și cu atît mai puțin a Evreilor. *Niciodată nu se va găsi un singur act în sprijinul acestei ipoteze, contrare întregului spirit al vechiului nostru regim.* Numai cînd ultimii Fanarioți, inspirați de legislațiile „filosofice“ din Apus, îl dărimară pe încetul, numai atunci regimul tîrgușoarelor, fatal economiei și moralei satelor vecine, fiindcă basa lor era, ca în Polonia, cîrciuma, se întemeiază, cu îngăduirea unor Domni cari făceau toate poftele unei clase ce voia să fie o aristocrație.

Deci poate să tot spuie autorul: „știm că hrisoavele pentru împopularea și reîmpopularea tîrgurilor sînt tot așa de vechi ca și cele privitoare la împopularea satelor“ (p. 10); el nu va găsi niciodată vre unul din aceste hrisoave pe care le „știe“, înainte de casurile sporadice din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea. Putem prinde felul său de argumentare prin ceia ce spune despre actul din 1612 al lui Ștefan Tomșa. D-sa pretinde că prin el se scusă măsura de izgonire a Evreilor — a *Evreilor de la hotare, cari făceau contrabandă de vite*, — din partea lui Petru Șchiopul, că se chiamă negustorii din Lemberg, și evrei, și că Vodă încearcă a-i ademeni chiar pe negustorii evrei. Am tipărit și eu acest act (după *Dziennik literacki*, 1862, no. 87, p. 688) în „Doamna lui Ieremia-Vodă“ („Analele Academiei Romîne“, XXII, p. 1073, no. xvii), dar în această permisiie acordată „neamului polon, fie Poloni, mai ales negustori, fie Ruteni, Armeni și Evrei“, de a duce marfă „pe drumurile Cernăuților, Hotinului și Sorocăi“ — și atît! — nu e nimic, dar absolut nimic din ce voieste să vadă d. Schwarzfeld. Iar din actul de la 1761, publicat de mine în *Documentele Callimachi*, I, p. 444 și urm., no. 70, nu se vede nimic despre o colonizare a Sucevei cu Evrei prin presupusul act domnesc de la Antioh Cantemir (p. 15), ci numai că, orașul pustiindu-se cu totul, s'au strîns de la sine oameni de prin prejur, dintre cari „o samă“, *adecă unii*, „de alte neamuri“, decî „Jidovii“, — după Armeni, și aceștia după Moldoveni (p. 446), — fiind priviți decî ca ne-Moldoveni, ca străini: de aceia, *ca breaslă de străini negustori*, își aveau și starostele, pomenit în acel act, care nu arată prin nimic o egalitate de situație cu Moldovenii. Iar Onițcanii, tîrg la 1730, supus autorității Serdarului de hotar basarabean (*Studii și doc.*, VI, p. 428, no. 1628), nu era altceva

decît un loc unde se făcea tîrg, bilciu, iarmaroc, la anume date din an, fiind liberi, fireşte, să vie acolo şi Evreii poloni, dintre cari unii rămîneau ca să fie circiumari, cu „pivniţă“, ca aceia bănuîţi pe atunci de omor ritual (*LetopisiŃe*, III, pp. 142-4). Dar, iarăşi, unde e colonizarea cu decret domnesc, „popularea“ şi „reimpopularea“ de care simte nevoie autorul? Şi de unde iese că, Evreii plecînd din cauza „miseriilor îndurate“ — avem acest *singur* cas de prigonire, care se întoarce *contra* Domnului, — tîrgul se prefăcu îndată în sat (p. 16)? Harta, citată, a lui Sulzer îl înseamnă, e drept, ca sat, dar tîrgul rămînea totuşi afară de zilele de tîrg tot un sat şi, de altminterea, cum e făcută harta lui Sulzer o arată şi faptul că satul Crughul, în raiua Hotinului, e însemnat ca un tîrg şi cu litere neobişnuit de mari. Decî unde ar fi „rolul precumpănitor jucat de Evreii în popularea şi prosperarea tîrgului Oniţcani“ mărturisesc că nu văd, după un singur act, care nu-l pomeneşte, după o povestire de presupus omor ritual şi după un punct rural în harta lui Sulzer. Cu acest sistem se poate dovedi orice...

Trecem la cazul Herţei. D. Schwarzfeld cunoaşte plîngerea făcută de Evreii de acolo la 1813, — dar d-sa nu dă data, tîrzie, a documentului —, plîngere pe care am reprodus-o în *Documentele Callimachi*, II, p. 498. I se pare d-sale că e vorba acolo de „o convenţie cu mai mulţi Evreii pe cari îi chiamă, de bună samă din Polonia, pentru împopularea acestui tîrg“.

Să vedem.

„Toţi Evreii din Herţa“ arată că „strămoşii, părinţii lor şi ei însişii *au lucrat moşia Herţa*“, dată de Mihaî Racoviţă zestre Logofătului Gheorghe Ghica; au avut „înţelegeri“ cu acesta pentru „darea veniturilor moşiei“ (τοῦ μολκίου). Fiul lui Gheorghe, Grigore, a călcat aceste condiţii şi ei au primit o dare mai însemnată; acum însă şi pe aceasta voieşte proprietarul s'o crească, încercînd a smulge şi zăpăsul de la început. Judecata arată că e vorba de „tocmeii pentru adetiū“, că Evreii n'au putut arăta decît o copie nelegalisată a pretinsului zăpăsi. „Zicîndu-li-să să arate cîte ade-vărată scrisoare, nici într'un chip nu s'au supus a o arăta, zicînd că n'ar fi la dănsii“; se crede prin urmare că „vederat este la dînsii şi nu vor ca să o arăte...“, meşteşugînd feliuri şi chipuri de viclesug“. Sînt condamnaţi a sta la temniţă pînă vor scoate acte autentice.

Onorabilă afacere, de sigur! Dar din ea reiese că „strămoșii“ erau simpli arendași ai băuturii, iar nu târgoveții coloniști. Și falsitatea actului de așezare se dovedește și altfel. Mihaï Racoviță, mort după 1744, a avut numai două fete: una măritată după Logofătul Negel, alta după Scarlat-Vodă Ghica (*Genealogia Cantacuzinilor*, pp. 42-3). Cel mult ar putea fi vorba de fata lui Negel, care iea pe „Grecul anume Iordache Iorgulescu“ (Slugearoglu saŭ Ghica) (*ibid.*). Deci colonizarea supt Mihaï Racoviță e o falsificație conștientă. Iar Logofătul Iordachi Ghica bătrînul murise puțin înainte de 1795 (*Studii și doc.*, XXII, p. 399), rămînîndu-î fiul, omonim, Hatman la 1798, dar care juca un rol între boierii Moldovei ca Logofăt la 1795-6 (*Doc. Callimachi*, I, p. 53, no. XI; p. 115, no. LXV; p. 474, no. 154): pe atunci deci a putut să se facă și învoiala de „adetiŭ“ pentru Herța, odată satul Ținteni, de răzeși (*Studii și doc.*, XXII, p. 392), poate în legătură și cu negoțul de vite pe care acea „seamă“ de Evrei o făceau cu Bucovina vecină, de unde veniseră. Să adăugim că Iordachi Ghica II avea moșii în Bucovina și până la 1800 (*Doc. Callimachi*, I, p. 60, no. XIX). Cînd, la 1797, refugiații poloni veniră la Herța, se înțelege din actele ce-î privesc că era numai un loc unde puteau veni, pentru acele vite, și negustorii franceși (*ibid.*, p. 83 și urm.). Pentru aceia stătea aici și un beșliŭ turc, luînd taxa exportului acestor vite și al cailor de remonță (*ibid.*, p. 53, no. XII). De alminterea pe aici trecea calea Mamornița-Botoșani (*ibid.*, I, p. 157, no. CIII), și nu Evreii așezaseră acolo, după pierderea Bucovinei, ispravnicul care dădea locul însemnătate, și nu ei ridicaseră frumoasa biserică moldovenească a Sf. Gheorghe, al cărui preot-protopop a fost și Lazăr, tatăl lui Gheorghe Asachi, născut aici, în târg, la Mart 1787 (Hurmuzaki, X, p. 598, no. XXIV; *Studii și doc.*, XXII, p. 391 și urm.). Importanța târgului se datorește faptului anexării austriece din 1775, care necesită la Folticeni, Burdujeni, Herța o nouă linie comercială moldovenească, pe care, dintre Evrei, se așezară mai mult profesioniștii contrabandei (a fost vorba după luarea Basarabiei și de o cetate turcească aici; *ibid.*, p. 184, no. CXXIX; p. 188, no. CXXXV).

Și nu ne vom opri aici. Pe târgoveții creștini din Herța, epitropi ai bisericii, închinată la 1794 celei din Curu-Ceșmă cu hramul Sf. Ioan, îi cunoaștem, cum cunoaștem și pe membrii familiei Țintă, proprietarii ai pămîntului, vre-o douăzeci la număr. Pe

vremea cînd protopop era Gheorghe Prian, în același an 1794, găsim pe un Hagi Dimitrie, negustor, pe un Apostol, băcan, pe un Ioan Sirbul, cu soția, Nastasia Hândogeașă, pe ciubotari creștini ai lui Nicolae, „starostele breslei ciobotarilor din tîrgul Herța”. Biserica avea și moșie „pe locul dumisale Logofătului Iordachi Ghica, cu întăritură de la Domnie la Alexandru Mavrocordat Voevod” (*Studii și doc.*, XXII, p. 392), care — Deli-beiū (1782-5) ori Firariș (1785-6) — e probabil și acel care a admis întemeierea tîrgului. La 1795 i se dădea vatra tîrgului Dorohoiū, avînd a lua venit de la „rachiul ce vor vinde în crăsmă tîrgoveții creștini i jădovi și alții” (*ibid.*, p. 394),—deci și aici creștinii în frunte, chiar și la negoțul de rachiū din Nordul Moldovei. Biserica era așa de bogată, încît putea să facă o școală, care de sigur nu era jidovească (*ibid.*, p. 399: „aproape de bisărică și școală, ce-î făcută cu cheltuiala bisăricii”); ținea „o dughiană de scînduri, pe roate”; și avea „venitul breslei ciobotarilor, dat bisăricii de însuș breasla lor” (*ibid.*). Și „chervasaraua vămii gospod” îi era dăruită spre întreținere, cu multe mortasipi de tîrguri, chiar foarte depărtate, stăpînind și moșia Virful-Cîmpului (*ibid.*, pp. 400-1). Familia Holban își păstră multă vreme casele aici, și Clucerul Iordachi Herțanu era din altă familie boierească a tîrgului (*ibid.*, p. 296 și urm.).

Venim la Tîrgu-Frumos, „reîmpopulat” și acesta, „poftindu-se anume pe Evrei ca să vie în număr cît mai mare”, crede d. Schwarzfeld (pp. 17-9). E un tîrg vechiū, format la umbra caselor domnești ale lui Petru Rareș (Cantemir, *l. c.*, p. 11 și Iorga, *Inscripții*, II, pp. 292 și urm.).

Să vedem și aici.

„Cel d'întăiū hrisov de reîmpopulare ce-l cunoaștem” ar fi din 5 Iulie 1763, acela pe care l-am dat în *Documente Callimachi*, I, pp. 458-60. Înnainte de a-l interpreta după sensul lui, spunem lămurit: nu e cel d'întăiū de la organizare, căci de „reîmpopulare”, așa cum înțelege d. Schwarzfeld, nici vorbă nu poate să fie. La 18 Iulie 1755, Matei-Vodă Ghica dă „locul domnesc” de acolo bisericii lui Rareș și noii sale ctitorii, către care fusese închinată acea biserică, schitul de la Socola, din Codrul Iașilor, zis apoi: al lui Tăriță. Se vede ce reprezintă atunci Evreii în tîrg. Cităm: „pomenind Domnia Sa anume și cu ce alte venituri de acolō din tîrg le-au miluit, adecă: cu doao cricîme și orîndū jidovească,

ce sînt acolò în tîrg, fără să arăte Domnie Sa că li-aŭ dat și lăcuințele norodului din vatra tîrgului său să iea de la tîrgoveți lei de casă“ (Iorga, *Privilegiul din 1815 al Tîrgului-Frumos*, în „Analele Academiei Romîne“, XXXIV, p. 48). Al doilea vine actul din 1763 (v. și *Doc. Callimachi*, I, p. 511, no. 207) său, mai bine, după original, din 3 Iulie 1767, care arată ce se poate înțelege prin formula: „*mergînd spre scădere și împușinare de oameni*“: Domnul vrea să strice dania înaintașului său, legătura cu schitul din Codrul Iașului, de unde, prin bezmenul de 2 lei pe casă, îngăduit de Vodă Scarlat Ghica, vine tot răul. „Spre întemeiere, cu înmulțirea oamenilor“, Grigore-Vodă chiamă pe „cei ce vor vrea din părți străine să vie să se așeze în Tîrgul-Frumos, care vor fi oameni străini“, dîndu-li scutire de sarcini pe șese luni, iar pe urmă „se va așeza birul lor de cătră isprăvnicia Ținutului...“, numai oameni birnici de ai țării să nu îndrăznească a merge cu nume de străini“, devenind „spărgători de sate“ (*Doc. Callimachi*, I. c.; *Privilegiul din 1815*, pp. 48-9).

Deci, se va spune, iată Evreii. Nu. *Aceia nu puteau fi supuși de isprăvnicie la simplul bir, ca unii cari răspundeau dajdea specială a breslei lor, pe care o fixaseră cu Cămara domnească*¹. Deci se vede bine pe cine poftia Domnul la 1763.

Dar se vede, din actul lui Alexandru Constantin Mavrocordat, de la 6 Mai 1784, și cine a venit: oameni cari dădeau „adetiul de case“ și pe lângă aceasta aveau „la cîmp pe moșie, afară din vatra tîrgului, sămănături, finațe și orice pentru hrana și alijverișul lor“ (*Privilegiul din 1815*, p. 49). Ori se pot recunoaște în aceasta strămoșii Evreilor de astăzi? Pe lângă ei mai erau „boierinași“ (*ibid*, p. 50). O Țigancă avea cîrciumă pe la 1750. Vatra tîrgului o ținea în arendă la 1806 Alexe Viaraș, și încă la 1823-4, pe „lîngă boierinași“ din familiile Saul, Mircea, Coste, Stoica, Jora, Plăviță, erau „jugănarî, băcanî, blănarî, pitarî, cojocarî, ciocli“ romîni, așa de mulți, încît, pe lîngă cele două biserici mai vechi, trebui să se clădească o a treia, a Sfîntului Nicolae (*Privilegiul din 1815*, pp. 42-3). În sprijinul tesei sale, d. Schwarzfeld poate aduce doar mărturia

¹ Cf. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare a Principatelor romîne* (extras din „Economia Națională“), București 1900, p. 13 și aiurea: „Jidovii din tîrg Eșii, după așezare ce aŭ prin hrisov“ (la dajde).

lui Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*, I, p. 389) că Tîrgu-Frumos, „ein armseliges Nest“, n'are, pe la 1780, decît ruinele Curtîi domneşti şi „eine Menge Juden“, o „mulţime de Evrei“: văzut în tîrg şi la o zi de tîrg, de sigur. Dar numai atunci şi numai în aceste proporţii, de şi intrarea Austriacilor în Bucovina contribuise a creşte numărul populaţiei străine prin cele două rezultate ale ei: absorbirea Evreilor poloni vagabonzi din Galiţia şi expulsarea lor către Moldova.

Ceia ce culege apoi d. Schwarzfild din publicaţiile mele („Sandul“ — p. 20 — e bine cetit), despre Evrei cu meşteşuguri nouă, primiţi individual, pentru folosul ce pot aduce, cred că n'are a face cu „colonisarea“ şi „reîmpopularea“ de care e vorba. Ar merita retipărit actul din *Fraternitatea*, IV, 1882, p. 199, care arată învoirea de aşezare, din 1768, pentru Marcu Jidovul, fabricant, în Hîrlău, de sticlă şi hîrtie (citaţia după *Studii şi doc.*, XX, e greşită). Asimilarea termenului de „tîrgoveţi“ aplicat şi Evreilor, cu *Bürger, bourgeois* din Apus (p. 22) e greşită: cel d'întăiu înseamnă numai locuinţă, celelalte drepturi; dar la noi drepturi municipale (nu scutiri şi venituri) n'au existat, pînă la unele privilegii acordate de Fanarioţi în Moldova înaintea revoluţiei de la 1821. Şi nu înţelegem de ce se citează privilegiul, din 23 Iulie 1823, al Bacăului, căci nu e de loc vorba de străini azezaţi aici, ci numai „de străinii ce vin cu mărfuri de le vînd în tîrg, la iarmaroace şi la zile de tîrg“, datorî fiind „să deje la Cutie (a tîrgului) cîte doi lei de un car şi cîte un leu de o căruţă cu marfă, ori de ce naţie ar fi“; i-am recunoaşte doar între „cel ce vor strînge perje de la velniţe pentru neguţitorie“, dar nu şi între cel ce ar voi „să-şi facă arături în ţarină pe locul tîrgului“ (*Uricariul*, VI, p. 475 şi urm.); între „epitropii oameni de bună înţelegere şi cu frica lui Dumnezeu“, acea epocă nu putea înţelege şi pe Evrei. De alminterea încă la 1840, pe lângă boierii din neamurile Crupenschi, Criste, Lupaşcu, Morţun, Busuioc, Birzu, Popovici, erau ca negustori, ca „sfătuitori“: Constantin Popa Stamulea, Sandu Bacalu, Costachi Pavăl, Dimitraş Ioan, Grigoraş Mihael, Dimitrie Goga (Gheorghiu), Andronie Trifan, iar „din obştia cealaltă“, din „birnicii“: Gheorghe Cancel (nu Cacet), Ioniţă Temelie, un Ienăşel Toma, Ioan Păloşanu, Nicolae Sascău, Nicolae Grosariu, Constantin sin Toma Mocanul, Manole Bantăş (*ibid.*, p. 480 şi urm.).

Am analizat în *Istoria Evreilor* actele privitoare la noul tîrg

Folticeni, alcătuit la 1780 pe locul răzeșilor Șoldănești, urmași ai „șoldanului“ tătăresc de pe Șomuz din vremea lui Alexandru cel-Bun (*Archiva istorică*, I², p. 12). D. Schwarzfeld revine asupra lor, afirmând că Evreii ar fi fost „principalii întemeietori“ (p. 25). De ce? Fiindcă sînt pomeniți? Am spus-o. Dar cum? După „tîrgoveții creștini și armeni“ și fără voie de a-și face templul, „casa pentru închinăciunea lor“, „între creștini“. Că erau circiumari, se arată prin punctul care privește velnițele ce ar voi să-și facă. Aceasta înseamnă „principalii întemeietori“? Această cinste?

Îi sîntem însă foarte mulțămitori autorului pentru comunicarea actului relativ la încercarea de a se întemeia la 1792 tîrgul Vlădeni, devenit apoi Mihăileni. Acesta e în adevăr un tîrg de inițiativă jidovească, făcut la Molnița, anume pentru contrabandă, după cererea a „o samă de neguțătorii jidovi de peste hotar, de[n] alte părți, străine“, veniți în Moldova „ca să facă tîrg“. Sînt Galițienii toți, cum îi arată pronumele: Aizicovici, Moșcovicii, Borohovicii și alții „tovarăși“. Ei vin, și știm pentru ce vin. D. Schwarzfeld nu gîcește, măcar după tot ceia ce se vede astăzi. Pentru d-sa, această declarație formală n'are valoare: e „o frumoasă licență poetică“, ea „nu corespunde cu realitatea lucrurilor“... Și anume pentru că Evreii trebuiau pofțiți! Dar, pentru Dumnezeu, ce dovedește aceasta?

Se specifică în invoiala cu proprietarul un bezmen, o plată anuală pentru locul dugheniilor și acareturii, „grajd și altele trebuincioase“. Pentru „școală și feredeu, cu țintirim“, va fi ca „la alte tîrguri“: Folticeni, la care se trimete, Burdujeni („Analele Academiei Romîne“, XXXVII, p. 316 și urm.), fără bezmen. Cesionarii au ei dreptul de a da cum vor locuri „la uliță“, dar nu și în mahalale, altor „neguțătorii ce vor veni, orî creștini, orî Armeni, sau Jidovi“. Băuturi la mahală nu se vînd. Proprietarul păstrează circiuma ce are și-și rezervă dreptul de a mai face alte trei. Se fixează taxe pentru: imaș, căsăpii, velnițe. Negustorii de iarmaroc ce vînd în mahalale plătesc bezmen. „Lunca unde am prisacă și pomăt“ nu e în sama tîrgoveților, ci rămîne „ruptă“. Se poate transmite dreptul de prăvălie. Ceî ce vin imediat să-și facă pe acest loc „crișmă și dughiană“ n'au să dea bezmen un an, „pentru osteneala și cheltuiala ce au făcut cu începerea tîrgului“. Un „bezman mai ieftin“ răsplătește pe inițiatori, împărțindu-li-se 36 de stînjeni.

Care era deci rostul celor trei Galițieni cu „Compania“ lor? *Voiaū ei să facă un târg pentru nația lor numai? Voiaū să „coloni- nizeze“, să „reîmpopuleze“? O, nu, dorința lor era mult mai mo- destă. Ei căutaseră a fi simpli antreprenori ai noii fundații semi- orășenești. Făceau o speculă cu târgul, așa cum erau gata a o face cu orice altă „întreprindere“.*

Aceasta se vede și după actul domnesc din Iulie, care, după raport de la ispravnicii de Ținut, permite a se „face târgul“, „adunându-se Jidovii și alții numai din cei străini“ — e vorba deci de creștini — „de peste hotar, iar nu din locuitorii pămîntu- lui acestuia“ (*ibid.*, p. 101 și urm.). Forma întăririi, asemenea cu aceia pentru Folticenii, nu dovedește *de loc* că era „o formulă din vechime“, și încă mai puțin că de aici derivă același caracter antic și pentru convenția prealabilă, ci numai că în același mo- ment despre două situații asemănătoare nu se putea scrie în două feluri deosebite. Și nici „străinii bejenari“ ai lui Manolachi Drăghici, veniți „din Transilvania și Rosia-Mică“, nu puteau fi Evrei, cum afirmă d. Schwarzfeld (pp. 34-5), pentru că, o spune tot răposatul mieu străunchiū, ei fugiau de „recruția ce urmă acolo necontentii“, și nimeni nu se gândise încă a cere Evreilor serviciul militar. Iar socoteala cu 71.000 de birnici în Moldova la 1769 (Urechia, *Istoria Romînilor*, V, p. 513) nu înseamnă de loc că numai atîția oameni, bărbați, plătiaū bir în țară, ci că erau atîtea *liude*, unități fiscale, care cuprindeau fiecare un nu- măr de oameni. Și iarăși, orice rapoarte rusești s'ar aduce înnainte, nu va fi nimeni care să creadă că la 1793 erau în Moldova toată, cu Basarabia, doar 280.000 de oameni, atunci cînd în Bucovina singură Austriacii găsiră aproape 100.000, așa încît și „adevă- rata binecuvîntare“ (p. 35) venită din așezarea Evreilor se în- lătură.

Hrisovul Folticenilor momi și mai departe pe alți proprietari doritori de a cîștiga din circiume și velnițe. De aici invoiala din același an între Iordachi Panait, stăpînul târgului Bălți, și „Ji- dovii“ așezați aici, pentru a face târgul (*Uricariul*, VI, p. 239): ce urmează în acest resumat reprodus de Codrescu supt datele 1779-82 nu se dovedește prin nimic a se raporta la altceva decît *la moșia însăși, și nu la trecerea ei către Evreii antreprenori de co- lonizare* (cf. și ce se enumeră la actele următoare; ele formaū, ca să zicem așa, dosarul afacerii). Iar a pretinde că târgoveții

creștinii trecuți la „liude“ erau neapărat mahalagi, deci nu erau negustori (p. 38), e absurd: indigenii erau cu toții supuși la același regim fiscal, străinii singurii avînd privilegiul de-a alcătui breslele Cămării. Aceiași socoteală pentru Pinzăreni, alt tîrg basarabean, către Prut, a cărui existență nu e mai veche decît acest sfîrșit al veacului al XVIII-lea, nu-mi pare mai doveditoare: ar trebui să știm întăi cît venia din dajdea pe care o dă statistica din 1803 asupra fiecărui cap de Evreu și ar trebui să în-lăturăm pe numeroșii mahalagi de la viața orășenească. Dar unde sînt dovezile? Toată teoria poftirii prin proclamații, implorării de a veni în Moldova săracă, sălbatecă, dar — să zicem că așa era — tocmai de aceia ușoară de exploatat, nu se razimă pe nimic decît pe argumente ca acel de la p. 43: „nu posedăm atarî proclamații, dar nu e motiv ca să nu admitem existența lor; ba nu încapă îndoială că vor fi regăsite“. Se poate recomanda oricui acest argument: nu va fi țesă care să nu poată fi probată. Să adăugim că d. Schwarzfeld declară „defectuoase și false“ (p. 44) toate vechile statistice, care, totuși, *fiind cu caracter fiscal, trebuiau să fie riguros exacte*, pentru a majora după fantazie numărul conaționalilor săi așezați în Moldova până la Regulamentul Organic.

Dacă e vorba de statistice, iată avem una foarte sigură, a ajutorinței de iarnă din Decembre 1798 pentru Ținuturile de peste Prut (*Studii și doc.*, XXI, p. 107 și urm.). Ce constatăm de acolo însă? Că din 8.048 lei ai ocolului Cogîlnicului, Evreii dădeau 64. Mai departe proporția e următoarea: Botna: 6.672, Evreii, 48. Băcovățul: 6.528, Evreii 32. Fața Bicului: 7.728, Evreii 128. Ichilul, 4.816, Evreii, 80. Răutul-de-jos, 6.640, Evreii, 128. Cula: 2.768 Evreii, 64. Răutul-de-sus: 3.728, Evreii, 16. Mătienii: 4.576, Evreii „din tîrgul Telineștii“, 192. Cîmpul: 8.112, Evreii, 64. Nistrul-de-sus: 9.728, Evreii, 112. Nistrul-de-jos: 5.168, Evreii, 96. Chișinăul: 800 „Moldovenii birnici i streini“, 80 Armenii, 96 Sîrbii, 720 Evreii, proporție în adevăr mare, fiind, se pare, negustori bogați (p. 116). În Chișinău chiar, sînt 55 de prăvălii românești sau creștine (bogasierii, abagerii, blănarii, cojocarii, pitarii, bărbierii, băcanii, calăpicii, cizmarii, conduragii, cafeștii, spoitorii, argintarii, croitorii, zăhanagii, mungii, băibărăcarii, căldărarii, olarii, săhăidăcarii, șlicarii), cari dădeau 628 de lei, iar „toate dughenile jidovești“ numai 372 (pp. 116-8): unde e deci majoritatea covârșitoare de Evrei? Din

30 de circiume, e una evreiască, a lui „Șlomușor Jidovul“ (pp. 119-20). Cei 8 „căldărari de rachiū“ și „vutcarī“ sînt creștini (p. 120). La Orheiū e drept că dajdea Evreilor întrece pe a creștinilor: 262 în total, 170 „dughenile jidovești“ (creștinii fiind cizmarī, băcanī, cojocarī; p. 118). Dar să ne gîndim că momentul e al desfacerii Poloniei, al marii revărsări evreiești către Sud.

D. Schwarzfeld ajunge astfel în epoca d'innaintea mișcărilor de la 1821. Podul-Leloai, vechiū sat (*Studii și doc.*, II, p. 80, no. 8), proprietate a Hatmanului Constantinică Paladi, ginere domnesc (i se zicea și Totoiești, Cărlăneștii-Mici; *Doc. Callimachi*, I, p. 518, no. 216), devine tîrg la 1818, după spusele vagi ale unui dicționar de județ (Schwarzfeld, p. 47). D. Schwarzfeld publică un act al lui Ioan Sandu Sturza-Vodă, din 25 Maiū 1823, prin care și proprietarul vecin, de la Scobințeni, în față cu moșia, ajunsă tîrg, a lui Paladi, are voie a-și face venituri pe această cale, „aducînd cu aceasta și sporiū și iraturilor Vistieriei pămîntești“ (p. 104), spune caracteristica formulă. Aici nu mai e însă largul privilegiu al Folticenilor ca model: proprietarul își păstrează mortasipia și cîntarul, dreptul de a face „dugheni și hanuri“ neatînce „de banii agiutorinței de iarnă sau altfeliū de dare“, monopolul vînzării de vin, rachiū, bere, păcură sau dohot“, carne, pîne; paza de hoți și foc, de „iangînuri“, o va face el, cu 30 de străini ai lui, scutelnicī, avînd în fruntea lor pe „căpitanul de tîrg“ al boierului, nesupus dregătorilor publici de orice fel; el va numi pe staroștii de bresle, după alegerea de locuitori. Domnia dă scutirea de bir pe cinci ani și „opt iarmaroace pe an“, afară de tîrgul săptămînal. Se poate trece în asemenea zile liber peste Bahluiū la tîrgul lui Paladi, Podul-Leloai, și invers (*ibid.*, p. 103 și urm.). Întărirea, la 25 Iulie 1823, a privilegiului acordat de Scarlat-Vodă Callimachi arată care era situația tîrgoveților dincoace: ei aveau voia vînzării, în schimbul unei taxe către proprietar, a rachiului și vinului, a „păcurii și dohotului“, berea și miedul fiind libere, afară de casul cînd s'ar face o „fabrică“ (asemenea „fabrici“ nu se pot face fără învoire); lumînările ce s'ar lucra în fabrică, în „mumgerie“, au a plăti; pentru livezi și grădini se dă „de-a zecea“, ca la țară; expunerea de mărfuri „prin capul ulițelor sau prin medeanuri“ aduce „plata venitului moșiei“. Se fixează bezmenul,

hotărîndu-se că nu e îngăduit a lăsa fără clădire „locul prins“, care în acest cas ar fi scutit de plată.

Evreii formau aici numai o parte din populație; se prevede pentru ei cît au de plătit ca să-și ție „scaunul de căsăpie“, deosebit, liberi fiind a-și coace anume „pînea și covrigii“.

Peste un an, în Iunie 1824, Negel încheie apoi cu „zece neguțătorii jidovi“ un act de așezare (*ibid.*, p. 51 și urm.), dîndu-li „loc de dugheni“. Situația lor era însă foarte îngustată, ceia ce arată cît de mari restricții se puneau în calea acestui element, chiar și de aceia cari înțelegeau să profite larg de pe urma lui: vinul va fi „cușăr“ și se va vinde numai Evreilor, „pînea cușăr asămenea“; numai „carnea cușăr“ se va vinde și creștinilor. „Hanuri, adică de a primi Jidovi oaspeți avem voie..., însă numai Jidovi avem voie a primi, iar creștinii său oricare alt neam nu avem voie a primi său a li vinde fin și orz“. Supt pedeapsă de „căzută înfrinare“, cei ce se vor face sudiți vor scăpa numai de birul cirmuirii, dar de alte sarcini și datorii, nu. „Morminturile“ vor fi „afară de tîrg“, „școala noastră de rugăciuni... să nu fie în fața uliței, ci în dosul dughenilor“. Ca să scape din stringența acestor umiltoare condiții din partea fratelui Mitropolitului Veniamin, autorul are curioasa idee de a presupune că prin asprimea lor se căuta a se storce o a doua învoială, consimțînd, ce e drept, a admite că ar putea fi vorba de „apucături greșite“ (pp. 55-6)...

Avem, în sfîrșit, și un act de 1839 pentru Scobințeni, care se păstra în fața tîrgului Podul-Leloaii, dar deosebit: se fixează taxa vînzării băuturilor, dreptul, uitat până atunci, al Evreilor de a-și avea fără bezmen „o școală, precum și loc pentru feredeu și pentru țântirim de îngropare“, — care deci *până atunci nu era*.

Enumerînd tîrgurile ce au mai fost întemeiate în acest timp (Săveni, Frumușica, Buhușul, Sculeni, Căiuțul, Nămolosa, Drăgușeni, Bucecea), d. Schwarzfeld poate da numai privilegiul, din 16 Ianuar 1828, al Bucecii, fundată pe moșia Spătarului Alexandru Ralet (p. 112 și urm.; cf. p. 56 și urm.). Și aici proprietarul își rezervă dreptul de mortasipie și cîntar, de căsăpie, pitărie, mumgerie și săpunărie, numirea căpitanului de tîrg, alegerea celor 30 de scutelnici de pază, ca la Podul-Leloaii (v. mai sus, p. 100) și a staroștilor de bresle — ceia ce arată că se

contă și cu o populație creștină, „gospodari de la mahală“, — tarifarea „tarăbilor vremelnice, mișcătoare, la piațul uliței“. Domnul acordă nouă iarmaroace pe an, scutirea obișnuită pe cinci ani, iertarea de dăjdi a „dughenilor și hanurilor“ proprietarului. Interesante sînt prescripțiile, moderne, privitoare la pavarea stradelor cu „prund de Siretiu“, la întreținerea școlii, doftorului, moașei și spițeriei, dăruindu-li și taxa pe jug asupra carălor venite la tîrg. Oricit de mulți Evrei ar fi venit de la început (*ibid.*, p. 59), nu se poate vorbi de ei ca „fundatori ai tîrgului“, *fundația presupuind mișcare spontanee, inițiativă, care aici revin exclusiv boierului, ajutat de Domn.*

Pentru Drăguseni, d. Schwarzfeld dă o statistică—de la 1831, se pare—cu 146 creștini și 104 Evrei (p. 60). D-sa nu cunoaște hrisovul, pe care, comunicîndu-ni-l, în copie legalisată, d. D. V. Toni din Galați, îl vom adăugi în n-l viitor. Cuprinde, în forma dezvoltată de hotărîrea judecătorei Covurluiului, numai clause privitoare la taxe, la condițiile pășunatului vitelor, *fără nimic care să fie special pentru Evrei săă potrivit mai mult pentru dînșii.* Un zăpis, pe care-l vom tipări tot acolo, arată cum o casă trece prin vînzare pe rînd la trei Romîni, dintre cari popa Cloșcă.

Actul Bereștilor (Covurluiu) e din 1842. D. Schwarzfeld îl analizează (p. 70 și urm.). Cuprinde obișnuitele taxe pe articolele obișnuite. Evreii vorbesc în numele lor deosebit, cerînd proprietarului, Teodor Iamandi, a-și putea face „școală, feredeu și țintirim“, fără bezmen. Tîrgoveții își rezervă monopolul articolelor ce desfac.

La Poieni, fundat pe moșia lui Alexandru Balș în 1837, învoiala e numai cu Evrei, 29 de „gospodari“, cruțîndu-li la început plata pentru rachiū și păcură și dîndu-li-se lemn pentru case (pp. 115-6). La 1845 proprietara Negreștilor (Vasluiu), Eufrosina Roset, încheie o învoială asemenea cu „neguțătorii ce se găsesc pe această moșie și care acum vor a se așeza“ (p. 117 și urm.): singurul scop e „spicularisirea de rachiū saū alte spirturi“ pentru nenorociții de țerani din împrejurimi. Se mai prevede însă puțința de a veni „croitorii, cojocarii, ciobotarii, stolerii, curelarii, lăcătușii, boingii și bucătarii“, cari nu erau să fie, de sigur, Evrei. „Nația evreiască“ își capătă loc pentru clădirile culturii. Cu toții vor sta supt un vechil și vor păzi buna orînduială, vechilul fiind ajutat de „două mădulări: unul de nație creștinéască și altul de evreiască“. Se prevede budget, „stîlpi cu fânare“, „fanaragii“, „unelte

pojărnicești“, „slujitorii cu uniforme trebuitoare“. În sfârșit la 1844, Alecu Mavrocordat face învoială cu Evreii de la Frumușica (p. 121 și urm.), și exclusiv cu ei (și cu boierii și tăbăcarii). Mihăileniți lui Mihail-Vodă Sturza (pp. 82-3) au același caracter.

Astfel se formară, spune d. Schwarzfeld, înainte de 1840 până la 62 țirgușoare. Să fim mai preciși: între 1780 și 1840. Din tot ce s'a spus rezultă numai că boierii noștri au cedat unei dorințe de câștig mai ales prin vânzarea băuturilor, luând exemplul de la vecinii lor poloni, cari astfel s'au ruinat și pe dinșii și țara. O comparație între actele de fundație din Polonia și cele de la noi (tot așa sînt, de sigur, și actele de supt stăpînirea rusească) ar fi probante. A deduce de aici însă o stare de lucruri tradițională, străveche, a o pune în legătură cu nevoi de „refmpopulare“ periodică a țerii, a vorbi de descălecătorii evrei, poftiți, rugați, măguliți, cari s'ar putea pune alături cu descălecătorii romîni, creîndu-se, pentru anume scopuri, care nu se discută aici, o paritate istorică imposibilă, e a lovi în față bunul simț și a întortochia mărturiile documentare.

Autorului i se pare că de la întemeierea țirgușoarelor în Moldova își trage *România* toată fericirea și tot norocul: începuturile agriculturii moderne, ale industriei, ale exportului, ale prosperității pe care n'o cunoscuse până atunci. Tovarășii cu Evreii în viața noastră trecută, li-am datori toată civilizația noastră economică.

Să ni se dea voie să nu discutăm această țesă. Ni ajunge că am făcut constatările de mai sus. Ele erau de nevoie într'un moment cînd se caută a se da caracterul științific unei lupte pe care știința n'o poate ajuta în țintele ei¹. **N. Iorga.**

* * *

Eugeniu E. Vincler, *Institutul Academic (1866-1879), Institutetele Unite (1879-1907) din Iași, Album, Buzău 1914.*

¹ La sfârșit și această altă citație din Sulzer, o. c., II, p. 150: „Hingegen ist in der Moldau fast kein Marktflecken, der nicht mit Juden, die in ihren eigenen Häusern wohnen, fast angefüllt wäre. Besonders gibt es in der Bukowina sehr viele... Hier und anderer Orten in der Moldau und Wala-chey stehen sie grösstentheils gut, geben sich mit der Brandweinbrennerey und allen Arten von Handel ab, und tragen sich nach der Art der polnischen Juden, aus welchem Lande auch dieselben anhero gekommen zu seyn scheinen“. — „Pons Leloi“ avea odată (pe la 1746) și locuitori unguri catolici (*Studii și doc.*, I-II, p. 104, no. XLIV). Cf. și *Studii și doc.*, IV, p. CLXXXV.

Foarte folositoare monografie a unei școli care a însemnat mult în dezvoltarea noastră actuală, prin metode ca și prin calitatea eminentă a oamenilor cari au ieșit de pe băncile ei. Încă din August 1866, un număr de profesori tineri, de curînd întorși din Apus, întemeiază „Institutul Academic“, consacrat celor mai frumoase scopuri culturale și naționale tot odată (la 1879 contopire cu „Liceul Nou“, supt numele de „Institutele Unite“; așa durează până la 1907, cînd s'a închis pentru că nu s'au găsit, într'o eră de miserabil politicianism, de interese materiale și de individualism grandoman și desfrînat, profesori tineri cari să fi ținut a păstra Iașilor gloria de a avea cea d'întăiu între școlile-model ale României). Să înșiră numele celor d'întăiu profesori, oameni cunoscuți, uniți iluștri: T. Maiorescu, Melic, N. Culianu, P. Poni, Pavel Paicu, dr. Ciurea, D. Quinez, la cari se adaugă îndată Gr. Cobălcescu, Șt. Virgolic, N. Quintescu, dd. A. Naum, A. D. Xenopol, I. Caragiani. Se dă o pagină și despre Eminescu, ca profesor, împotriva căruia un grup de elevi au făcut o adevărată răscoală. Se amintește planul, din 1876, al d-lui A. D. Xenopol de a se alcătui o asociație între profesori și foștii lor elevi, adăugîndu-se și statutele. Interesant și răspunsul regelui Carol la telegrama omagială de la a doua serbare, din 1891, a Institutului, cu asigurarea că „de aproape ca și de departe, gîndul și inimile noastre sînt îndreptate către scumpa noastră țară și către școală, care este însuși viitorul țerii“ (p. 13). De foarte mare folos sînt și fotografiile elevilor din deosebitele promoții, între cari sînt oameni de frunte ai țerii. Lista lor e întregă și *poate folosi, la multe biografii*. Se puteau adăugi și actele de căpetenie privitoare la această mare școală. **N. Iorga.**

* * *

Adrian Boca, *Rușii în munții românești ai Bucovinei*, fără loc de tipar și an. — E o broșură de desvăluire a exceselor rusești, scrisă de un preot român, care servește și alte scopuri decît al păstrării unor triste adevăruri istorice. Credem pe autor în ce privește ororile pe care le înșiră. Dar îl ținem de rău că n'a amintit între vinovați și pe acei militari austriece și politicieni romîni cari, creînd „legiunea românească“ din munți contra Rușilor, au făcut să se schimbe purtarea față de sătenii romîni a acestora, pe cari de alminterea nimic nu-l scusă. **L.**

A apărut n-1 5, anul al II-lea, pe luna Maiu 1915, din

BULLETIN DE L'INSTITUT

POUR

L'ETUDE DE L'EUROPE SUD-ORIENTALE

SUMARIU:

Cantacuzène: Question roumaine. — Ghéroff: Question bulgare. — Cvijc: Question serbe. — Andréadès: Question grecque. — Fua: Jeunes Turcs. — Densusianu: Histoire de la langue roumaine. — Mileff: Propagande catholique. — Iorga: Notes et extraits. — Haumant: Nénadovitsch.

A apărut :

Notes et extraits

pour servir à

l'Histoire des croisades

au XV-e siècle,

publiés par

N. IORGA.

Quatrième série (1453—1476).

A apărut

ISTORIA COMERȚULUI ROMĂNESC

de N. IORGA.

VOLUMUL I-iu (până la 1700):

Drumuri, mărfuri, negustori și orașe.

Lucrare scrisă din inițiativa și cu sprijinul d-lui

DIMITRIE HAGI-THEODORAKY.

Prețul: lei 3.50.

A apărut

Desvoltarea ideii unității politice

:: :: :: a Romînilor :: :: ::

(Lecții făcute la Universitatea din București)

de N. IORGA. Prețul: Lei 1.25.